

Kinderen van de 'foute kant'

GONDA SCHEFFEL-BAARS

Niet de schuld, wel de straf'

Karin kreeg als 5-jarige in het kindertehuis te horen: 'Je ouders hebben joden vermoord en ze hadden jullie ook naar de gaskamers moeten sturen!' Anneliese kreeg regenwormen in haar mond geduwd die ze moest doorslikken. In een tehuis moesten kinderen de voeten van de directrice kussen. Tegenwoordig weten we hoeveel psychische schade pesten veroorzaakt. NSB-kinderen kregen destijds de volle laag. Dan waren er trauma's door vlucht, gescheiden worden van ouders, verlies van huis en haard, verwijten over een schuld die niet van hen is. Gonda Scheffel-Baars onderzocht hun lot. Zij schat het aantal NSB-kinderen op twee- tot driehonderdduizend. Slechts een klein percentage wilde praten.

'Tussen de kijkende kinderen stond zijn dochter Janny, twaalf jaar, net als ik. En ik zag hoe ze even wezenloos en verbouwereerd naar haar gearresteerde vader stond te kijken als ik dat had gedaan, jaren geleden, naar mijn eigen gearresteerde vader. Haar vader kreeg menige klap en stomp, net als toen, jaren geleden, de mijne. Haar ogen waren heel groot en ze knipte nauwelijks met die ogen. Ik kon niet ophouden met naar haar te kijken. Daar stond ze dan in haar wit en zwart geruite zomerjurk (het was een prachtige, zonnige dag) en ze hoorde nergens meer bij. Haar wereld was ingestort.

En ik dacht: 'Wie of wat is er bevrijd, als dezelfde verwilderende dingen steeds weer opnieuw gebeuren?'

Isolement

De Joodse schrijfster Maartje van Tijn verwoordt op indringende wijze de arrestatie van een NSB'er, de vader van haar schoolvriendinnetje Janny, en wat dat voor haar betekende: ze hoorde nergens meer bij. Dit had zij gemeen met de andere kinderen van collaborateurs. Het isolement begon echter al voor de oorlog. Zeker wanneer zij lid waren van de Jeugdstorm wat onder andere uit hun uniform bleek, werden kinderen van NSB'ers door hun leeftijdgenoten buitengesloten, uitgescholden en gepest. Familieleden, vrienden en burens gingen afstand bewaren tot de gezinnen van NSB'ers. Na 1940 en naarmate de harde maatregelen van de bezetters

toenamen werd het isolement verdiept. Na de oorlog nam dit in veel gevallen nog toe. De gezinnen werden geboycot, soms ook door familieleden. De kinderen werden op school en op straat gepest, zelfs door onderwijzers en volwassen buurtbewoners. Verhuizen gaf soms soelaas, maar vaak niet omdat men 'het' in de nieuwe buurt of woonplaats al wist.

Na Dolle Dinsdag

Toen in september 1944 het gerucht ging dat de Geallieerden al tot Breda gevorderd waren, besloot de partijleiding van de NSB, uit angst voor represailles, vrouwen en kinderen die dat wilden naar Duitsland te brengen. Met speciale treinen vertrokken ongeveer 65.000 vrouwen en kinderen (er gingen slechts enkele mannen mee) richting Duitsland.

Gonda Scheffel-Baars is docente geschiedenis. Zij is mede-oprichtster van de zelfhulporganisatie voor kinderen van 'foute' ouders Herkenning.

Moffenmeiden en anderen die te vriendelijk waren geweest tegen Duitsers werden onmiddellijk na de bevrijding opgepakt ... met kinderen en al. Hier in Tilburg.

De treinen werden door geallieerde bommenwerpers onder vuur genomen. Ongeveer de helft van de vluchtelingen werd gehuisvest in de driehoek tussen de steden Hamburg, Bremen en Hannover, in plaatsen als Celle en Lüneburg.

De bevolking van Duitsland zat niet te wachten op zoveel mensen die zij moest voeden en onderdak verlenen. Toen er uit het oosten een stroom Duitse vluchtelingen op gang kwam, moesten de Nederlanders dan ook het veld ruimen. Er reden alleen in het noorden nog maar enkele treinen, zodat de meeste 'Lüneburgers' naar Groningen en Drenthe kwamen. Daar werden zij, op last van de NSB-leiding, bij niet-NSB-families ingekwartierd, wat soms tot grote spanningen leidde.

De NSB-gezinnen die niet naar Duitsland waren vertrokken, verlieten in het najaar van 1944 toch vaak het dichtbevolkte West-Nederland en vonden elders in het land onderdak.

De NSB-gezinnen die elders in Duitsland opgevangen waren, keerden in de weken, soms maanden, na de capitulatie naar Nederland terug. Grotere kinderen, die wegens tewerkstelling of in het kader van de *Kinderlandverschickung* in Duitsland verbleven, keerden vaak na lange zwerftochten, soms helemaal te voet, naar Nederland terug.²

Aan de grens werden strikte controles uitgevoerd; mensen die van collaboratie verdacht werden, werden

gearresteerd. Ook oudere kinderen is dat overkomen, al werden ze vaak na enkele dagen vrijgelaten om naar huis te gaan.

Een 'thuis' dat er niet meer was

De zuidelijke provincies waren in de loop van september/oktober 1944 bevrijd. NSB'ers en andere collaborateurs werden door leden van de BS (Binnenlandse Strijdkrachten) gearresteerd, vaak op gewelddadige wijze. Kinderen moesten toezien hoe hun ouders vernederd werden en daarna afgevoerd naar een onbekende plaats. De huizen werden verzegeld, de kinderen stonden op straat. Dit scenario herhaalde zich in het voorjaar van 1945 in de rest van Nederland. Nu bleek dat de regering in Londen wel een regeling Bijzondere Rechtspleging ontworpen had, maar daarbij over het hoofd had gezien, dat 'die landverraders' ook nog kinderen hadden.

Kinderen werden bij bureaus of familie opgevangen en als dezen dat niet wilden, overgebracht naar snel geïmproviseerde kindertehuizen. Daar werd vaak met harde hand geregeerd. De oudere kinderen moesten heropgevoed worden; dit gebeurde vaak op zo'n autoritaire manier dat zij er allesbehalve de werking van de democratie van leerden, wat toch de bedoeling was.

In sommige tehuizen probeerden de leidsters een huiselijke sfeer te scheppen, maar in de meeste gebeurde dat

niet. In enkele interviews werd melding gemaakt van mishandeling en seksueel misbruik; voor zieke kinderen is vaak geen dokter geroepen.³ In het Boskamp hoorde Kitty zeggen: 'Laat dat kind toch dood gaan, dan hebben we een probleem minder'.

Sommige leidsters lieten zich hatelijk uit over de ouders.

Zo werden de frustratie en de woede over vijf jaar bezetting, een begrijpelijke woede, op kinderen verhaald.

Kinderen die bij familie onderdak vonden, werden soms ook met verdachtmakingen en beschuldigingen geconfronteerd. En de kleinste kinderen waren soms met de moeders mee naar het interneringskamp gegaan en daardoor in slechte leefomstandigheden terecht gekomen. Medische verzorging werd niet altijd geboden. Een onbekend aantal zuigelingen en peuters is in die kampen gestorven. Het Militair Gezag verbood het verblijf van kinderen in interneringskampen, maar soms was er geen andere oplossing. Deze kinderen hadden in ieder geval het 'voorrecht' niet van hun moeder gescheiden te worden.

Confiscaties

De regering rekende alle bezittingen van collaborateurs tot 'vijandig bezit', dat dus zonder meer geconfisqueerd mocht worden. Ook de bezittingen van de familieleden, wat juridisch zeer aanvechtbaar was. Ouders die gearresteerd werden en nog wat

STICHTING Werkgroep HERKENNING

De Stichting Werkgroep Herkenning werd in 1981 opgericht en heeft als doelstellingen:

- het bevorderen van hulpverlening aan hen die in hun persoonlijke en maatschappelijke leven ernstige moeilijkheden ondervinden, doordat hun ouders of grootouders tijdens de Tweede Wereldoorlog aan de zijde van de bezetter stonden, dan wel tot de bezetters behoorden en aan hen die tijdens of kort na de oorlog geboren zijn als kind van een Nederlandse moeder en een Duitse militair;
- het geven van bekendheid aan de problematiek van deze groeperingen.

De Stichting is niet verbonden met enige politieke partij, levensbeschouwelijke stroming of kerkelijk genootschap en distantieert zich nadrukkelijk van iedere vorm van en sympathie voor (neo-) fascisme of (neo-) nationaal-socialisme.

kleding of schoeisel of fotoalbums uit het huis wilden halen voor het verzegeld werd, werd dit vaak geweigerd. De foto's liggen nu in het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging, waar nakomelingen van collaborateurs die daar de dossiers van hun ouders inzien, ze aantreffen. Meenemen mag niet, kopiëren wordt oogluikend toegestaan. Corrie, door mij geïnterviewd, zegt hierover: *'Door de confiscaties is het net of ik de eerste acht jaar van mijn leven niet heb bestaan. Niets uit die tijd is gebleven, geen foto's, geen tastbare dingen. Dus ook geen foto's van ons te vroeg overleden broertje, van grootouders.'*

Er is soms ook beslag gelegd op de spaarbankboekjes van kinderen. Ook persoonlijke bezittingen als een communieboekje of speelgoed werden in beslag genomen. Miep, die ik interviewde over haar verblijf in een tehuis, zag daar haar eigen pop. Blij iets van 'thuis' te ontdekken, ging zij ermee spelen. Een leidster kwam tus-

senbeide: *'Niets is er meer van jullie, alles is nu van ons'*.

Na hun vrijlating moesten de ex-collaborateurs op zoek naar woonruimte. Een woning vinden in een tijd van woningnood was moeilijk. Gemeentelijke diensten wezen vaak de slechtste woningen aan NSB-gezinnen toe. De eigen inboedel was in beslag genomen. De vrijgelatenen konden een keuze maken in de magazijnen van het Beheersinstituut of een (minieme) vergoeding krijgen om nieuw meubilair aan te schaffen. Sommige ambtenaren van het Beheersinstituut waren van mening dat *'het economisch bestaan (van de NSB-gezinnen, aut.) onmogelijk gemaakt moest worden'*.⁴

Voor de vrijgelatenen lagen banen niet voor het opscheppen, slechts weinig werkgevers wilden of durfden een 'landverrader' in dienst te nemen. Ook hun kinderen werd wel om die reden een baan geweigerd. De gezinnen waren aangewezen op de sociale dienst.

De armoede heeft voor de kinderen grote gevolgen gehad. Er moest brood op de plank komen en vaak moesten ook de oudere kinderen daaraan bijdragen.⁵ Dit heeft tot grote frustraties geleid. Een aantal heeft later, door cursussen in de avonduren te volgen, alsnog een beroep kunnen kiezen waarvoor zij de capaciteiten hadden. Veel kinderen konden zich overigens door alle spanningen niet goed meer concentreren en presteerden op school ver onder hun niveau.

De armoede heeft ook een rol gespeeld bij het al of niet lid worden van een vereniging, hoewel niet de enige. Kinderen van NSB'ers werden vaak geweerd en verlieten de club omdat zij gepest werden. Lid worden van een vereniging was overigens toch al een zwaar beladen onderwerp: men wist nooit wat dit lidmaatschap nog voor nare gevolgen kon hebben...

Psychische gevolgen

De meeste kinderen van ouders die een verkeerde politieke keuze tijdens de oorlog hebben gemaakt, zijn in hun schulp gekropen. Als men 'het' niet wist, was een vrij normaal

leven mogelijk. Zwijgen, jezelf isoleren om te voorkomen dat je eruit gesmeten werd, schaamte en schuldgevoel over de keuze van de ouders en de desastreuze gevolgen daarvan zijn tekenend voor het leven van kinderen van 'foute' ouders. Gescheiden worden van je ouders is zeker voor kleinere kinderen heel traumatiserend. Gepest worden kan psychische schade veroorzaken. Behoren tot een groep die maatschappelijk verguisd wordt, aangekeken worden op de keuze van de ouders – een keuze waar je je van distantieert zodra je oud genoeg bent om te beseffen welke deze was –, leggen een zware druk op het leven van kinderen van collaborateurs. Daarnaast hebben ook zij bombardementen of beschietingen meegemaakt en zijn zij ontheemd geraakt door hun vlucht naar Duitsland.

De Amsterdamse psycholoog Mario Montessori heeft eind zeventiger jaren in zijn praktijk ontdekt hoezeer de psychische problemen van kinderen van 'foute' ouders overeenkwamen met die van bijvoorbeeld kinderen uit joodse families of kinderen van verzetsdeelnemers. Hij is een van de eersten geweest die dit *en public* durfde zeggen, wat hem op de nodige kritiek kwam te staan. Mede op zijn initiatief, geholpen door radiopastor Klammer, werd in 1981 een zelfhulporganisatie voor NSB-kinderen opgericht, omdat hun problematiek nog vrijwel nergens werd herkend of erkend.

'Als geschonden groep beschouwen wij ook de kinderen, wier ouders na de bevrijding werden opgesloten', schrijft Dr. L. de Jong in de epiloog van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*.

*'Steun uit de samenleving kreeg deze geschonden groep niet – integendeel, het was de samenleving die, naarmate de bezettingsperiode meer aandacht kreeg nieuw zout strooide in oude wonden. 'Niet de schuld, wel de straf' gaven van die [naar schatting 200.000 – 300.000] kinderen uit een 'fout' gezin aan zijn in '82 verschenen herinneringen als titel mee – zo was het: schuldig waren die kinderen niet geweest, gestraft waren zij wel.'*⁶

Wetenschappelijk onderzoek en geschiedschrijving

Er zijn enkele doctoraalscripties (geschiedenis, psychologie) en een dissertatie (psychologie) verschenen over kinderen van 'foute' ouders. In enkele wetenschappelijke, vaak door de regering gesubsidieerde, onderzoeken zijn de NSB-kinderen 'meegenomen', in de meeste echter niet. Onderzoeker Begemann motiveerde dit door te wijzen op het feit dat men de gevoelens van de oorlogsgetroffenen wil ontzien. Hij erkende wel de problematiek en was van mening dat NSB-kinderen zeker geholpen moesten worden, maar dit mocht de psychische last van vervolgd en hun kinderen niet vergroten. Hij stelde dat het in wezen gaat om een maatschappelijke discussie over goed en fout. Een taak waarmee oorlogsgetroffenen of hun kinderen niet belast mochten worden.⁷

Uitblijven van die discussie hield echter in, dat de kinderen van de foute kant met de gevolgen daarvan opgezadeld bleven. Bovendien: omdat er weinig wetenschappelijke gegevens beschikbaar zijn, kwam hun problematiek in andere onderzoeken vervolgens opnieuw niet aan bod.

Een grote geschiedkundige studie naar de lotgevallen van NSB-kinderen is tot nu toe niet uitgevoerd. Maar langzaam groeit het besef dat het verhaal over de oorlog niet verteld kan worden zonder daarbij de ervaringen van de 'andere' kant te betrekken. Juist geschiedschrijving en geschiedenisonderwijs kunnen een belangrijke rol spelen bij de maatschappelijke discussie over 'goed en fout'.

In zijn oratie, getiteld *'In de ban van goed en fout?'* wees professor J.C.H. Blom, de huidige directeur van het Niod, er in december 1983 al op dat het begrijpen van de oorlog gehinderd wordt door het hanteren van morele concepten en dat andere benaderingswijzen nieuwe inzichten zouden kunnen verschaffen. In de tussentijd zijn er inderdaad publicaties verschenen die het beeld van de oorlog nuanceren. Toch ontving Chris van der Heijden op zijn boek *Grijs verleden* een stroom van negatieve reacties. Het loslaten van oude

Het zal je vader maar wezen ...

denkpatronen blijkt moeilijker te zijn dan gewenst is.

Noorwegen

Net als in Nederland is er ook in Noorwegen wel in de media vrij veel aandacht besteed aan de lotgevallen van kinderen van collaborateurs, maar wetenschappelijk onderzoek is er ook daar nauwelijks naar gedaan. In 2002 is Baard Borge van de universiteit Harstad een onderzoek begonnen waarbij hij ook de situatie in andere West-Europese landen betrekken wil.

Tot voor kort was het ook in Noorwegen niet *comme il faut* om dit onderwerp te bestuderen. Men kon licht de verdenking op zich laden zich met de 'foute' kant te vereenzelvigen of de 'bonafide' oorlogsslachtoffers (uit verzet of KZ) te bruusken. De geschiedenis van de kinderen van de collaborateurs moet zijns inziens echter opgenomen worden in de officiële geschiedschrijving en in het collectieve geheugen. Officieel wetenschappelijk onderzoek is tevens een vorm van erkenning van de problemen die de kinderen van collaborateurs ondervonden hebben en een erkenning van de negatieve rol die

de maatschappij bij het ontstaan van die problemen gespeeld heeft. Borge wil de problematiek uit de individuele en persoonlijke sfeer halen en die een sociologische en politieke dimensie geven. De maatschappij moet zich rekenschap geven van de wijze waarop er met kinderen van het eigen volk is omgegaan.

Er zijn veel overeenkomsten tussen wat kinderen van de 'foute' kant in Nederland en in Noorwegen ondervonden, waarbij uit het onderzoek van Borge vooral schuld- en schaamtegevoelens naar voren komen. Het stigmatiseren en buitensluiten, *Isfronten*, is in Noorwegen het middel bij uitstek geweest om te tonen dat men aan de 'goede' kant stond. De sociale boycot, ook van de kinderen, was goed patriottisch gedrag, niet alleen tijdens maar vooral ook na de oorlog. Noorwegen was in 1940 pas 35 jaar zelfstandig en de eigen nationale identiteit was kwetsbaar. Na 1945 moest die versterkt worden. De prijs daarvoor is vooral door de kinderen van de collaborateurs betaald.

Sinds 1992 bestaan er twee zelfhulp-groepen voor NS-kinderen en tevens

een organisatie van kinderen die betrokken waren bij het Lebensbornproject.⁸

Denemarken

Het is niet duidelijk wie in Denemarken de collaborateurs zijn, omdat de term gebruikt wordt voor ambtenaren en politici die tot en met 1943 – en soms langer – met de Duitsers hebben samengewerkt. De 'echte' Nazi-collaborateurs, ongeveer 40.000, werden vervolgd en geïnterneerd, hun bezit werd geconfisqueerd en zij verloren voor vijf tot tien jaar hun burgerrechten. Voor de kinderen werd zeker niet van overheidswege opvang geregeld, hoe zij opgevangen zijn is niet onderzocht en bij professor Claus Bryld, die ik hierover sprak, onbekend.

Wat de kinderen hebben meegeemaakt komt overeen met wat in Nederland en Noorwegen is gebeurd. Ook zij zijn het slachtoffer geworden van de dichotomie in de samenleving tussen de *gode dansk maend* en de *landsforraedere*. De maatschappelijke uitsluiting was echter, aldus Bryld, minder hardvochtig dan in Noorwegen; volgens hem omdat de levensstandaard in Denemarken hoog was. Tot voor kort was het raadzaam het politieke verleden verborgen te houden, maar nu de laatste jaren de gemoederen niet meer zo hoog oplopen zijn er enkele kinderen van collaborateurs met hun verhaal naar buiten getreden. Ruimte voor een zelfhulporganisatie is er echter nog niet.

België

De Belgische tv-zender Canvas zond in december 2000 een programma uit waarin vijf kinderen van collaborateurs aan het woord kwamen. Veel van wat hen overkwam stemt overeen met wat kinderen in Nederland meemaakten: na D-day vlucht naar Duitsland, arrestatie bij terugkeer na de oorlog, confiscatie van huizen en goederen, emotioneel zwaar beladen bezoeken aan hun ouders in de kampen waarbij er een totaal gebrek aan privacy was, ondergebracht in een ander deel van België (met een andere taal of dialect) dan waar ze voorheen woonden, gepest en buitengesloten, leven in armoede.

Enkele nemen het de Belgische regering kwalijk dat zij hen niet beschermd heeft en hebben er een diep wantrouwen tegen elke autoriteit aan over gehouden.

Mijn gesprekspartner Frans-Jos Verdoodt is van mening, dat de collaboratie in Nederland uit de maatschappelijke discussie is verwezen naar de kamer van de therapeut. In België maakt hij zich met een aantal andere onafhankelijke wetenschappers sterk om de discussie over de collaboratie en de repressie (de Belgische variant van de Bijzondere Rechtspleging) gaande te houden en op een wetenschappelijk niveau te tillen. Door de Vlaams-Waalse tegenstellingen in België is de beoordeling van collaboratie anders dan in Nederland; wat overigens niet verhindert, dat kinderen van collaborateurs ook daar vaak met speciale ogen bekeken worden.

Frankrijk

De sociaal-historicus Rigoulot interviewde veertig kinderen van collaborateurs, waarvan enkele een belangrijke rol in de Vichy-regering speelden. Ook zij spraken over vlucht naar Duitsland, pesterijen, confiscaties, schuld- en schaamtegevoelens, het loyaliteitsconflict met hun ouders. Een aantal heeft zich in de motieven van hun ouders verdiept en zij kunnen zich, gelet op de vooroorlogse omstandigheden, die keuze indenken. Zij weigeren hun ouders te veroordelen. Rigoulot erkent dat zij het recht hebben, ondanks alles, van hun ouders te blijven houden. Enkele kinderen zien in de rechtszaken die tegen voormalige collaborateurs gehouden worden, bijvoorbeeld tegen Paul Touvier, een show: niet zij staan als persoon terecht, maar het hele Vichy-regime, zonder dat dit openlijk wordt toegegeven. Zo blijft de noodzakelijke maatschappelijke en politieke discussie achterwege.

Duitsland

In Duitsland durfden de kinderen die hun nachten in schuilkelders doorbrachten terwijl de Britse bommen op hun stad vielen of die uit de Pruisische gebieden moesten vluchten en jaren in een *Displaced Persons*

kamp doorbrachten, niet over hun ervaringen spreken. Hoewel ook zij geleden hadden, mocht dat niet hardop gezegd worden. Vaak niet van henzelf; zij behoorden immers tot het dadervolk, vaak ook niet van de rest van de wereld: had hun land de wereld niet in diepe ellende gedompeld!

In 2000 heeft een aantal therapeuten de publiciteit gezocht, omdat de fysieke en psychische ontreddering van de generatie die kind was tijdens de oorlog niet langer als toevallig afgedaan kan worden. De traumatische ervaringen eisen nu hun tol. In november 2003 is op een conferentie in de Evangelische Hogeschool in Bad Boll de organisatie 'Kriegskind Deutschland' opgericht.

Kinderen van Duitse militairen

In alle bezette landen hebben zich liefdesrelaties ontwikkeld tussen meisjes en vrouwen uit die landen en Duitse soldaten. Zij dragen niet alleen het stigma van de 'foute' kant, maar bovendien vaak dat van onwettig kind. In Nederland, Denemarken en Noorwegen bestaan er verenigingen van kinderen van een Duitse vader.

De zoektocht naar de vaak onbekende vader maakt een groot deel uit van hun problematiek. Hun moeders, de 'moffenhoeren', geven meestal uit schaamte of om zichzelf te beschermen, geen of mondjesmaat inlichtingen. In Denemarken is veel tegenwerking van de autoriteiten geweest, vaders waren uit de administratie 'verdwenen'. Hun kinderen voelden zich daardoor dubbel ontkend. Gelukkig zijn er in Duitsland instanties die kinderen op zoek naar hun vader de helpende hand bieden, zoals het Internationale Rode Kruis, de WAsT in Berlijn en de Internationale Suchdienst Arolson.

Ten slotte

Het is opvallend hoezeer de ervaringen van kinderen van collaborateurs in de diverse West-Europese landen met elkaar overeenstemmen. Zij hebben overal te maken gekregen met publieke afkeuring. In de verwarde tijd na de oorlog, waarin het leed van de bezetting nog volop gevoeld werd en waarin zuiveringen en opbouw alle aandacht kregen,

Literatuur en websites

waren de meeste 'goede' vaderlanders, van welke nationaliteit dan ook, niet in staat om onderscheid te maken tussen de schuldige ouders en de onschuldige kinderen. Met de oorlog wilde men niets meer te maken hebben en ook aan de verhalen van hen die uit de Duitse of Japanse kampen of uit de onderduik terugkeerden, had men geen boodschap.

Voor het verhaal van kinderen van collaborateurs was tot begin van de tachtiger jaren geen ruimte. Pas toen begonnen sommige mensen hen als oorlogsgetroffenen te herkennen en te erkennen. Historische of wetenschappelijke aandacht voor hun ervaringen was tot die tijd eigenlijk 'not done'.

Er was in Nederland geen collaborerend regime zoals in Frankrijk en Denemarken, er speelde geen nationalistische kwestie zoals in België, Nederland had een eeuwenoude identiteit in tegenstelling met Noorwegen. Waarom heeft het hanteren van de termen 'goed' en 'fout' en de daarbij behorende waardeoordelen hier dan zo'n lang leven (gehad)? Speelt de calvinistische opvatting dat een mens zondig is, en niet alleen maar zondige dingen DOET hierbij een rol? Een NS'er was en is fout voor veel Nederlanders ook als de straf er opzit, of als hij daarna een positieve bijdrage aan de maatschappij geleverd heeft.

De studie van Borge zal ons hopelijk over niet al te lange tijd meer duidelijkheid kunnen verschaffen over de verschillen en overeenkomsten in de nationale, sociale en culturele context van de diverse West-Europese landen die een rol speelden bij de manier waarop men met kinderen van collaborateurs is omgegaan.

Rigoulot benadrukt aan het eind van zijn studie het belang van de verhalen van de kinderen van collaborateurs: deze nuanceren het beeld dat de maatschappij heeft van de collaborateurs, van de Nazi's, als de belichaming van het kwaad. Hun kinderen laten ook andere kanten van hen zien. Hun verhalen zijn onontbeerlijk voor de maatschappelijke discussie over goed en fout, die in alle West-Europese landen tot voor kort gro-

Rinnes Rijke, *Niet de schuld, wel de straf; herinneringen van een NSB-kind* (Van Holkema & Warendorf, Bussum 1982).

'NSB-kinderen: het laatste taboe' in: *Historisch Nieuwsblad*, september 2002, nr.7.

Bas Kromhout, *Fout geboren; kinderen van 'foute' ouders: de oorlog, de nasleep, het trauma* (Contact, Amsterdam 2004).

*Gonda Scheffel-Baars en Paul Mantel, *NSB-kinderen in tehuizen* (doctoraalscriptie, Amsterdam 1988, uitgave in eigen beheer).

Hanna Visser, *Het verleden voorbij* (Merweboek, Sliedrecht 1989) autobiografie.

Mieke de Bree, *Het vreselijke zwijgen* (Merweboek, Sliedrecht 1994) autobiografie.

Martijn Lindt, *Als je wortels taboe zijn* (Kok, Kampen 1993) dissertatie.

L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, delen 10b (over de Duitse opvangkampen voor NSB-gezinnen), en deel 12a (over de consequenties van de oorlog voor kinderen uit 'foute' gezinnen).

J.C.H. Blom, *In de ban van goed en fout?* (Octavo, Bergen 1983)

P. Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig* (De Haan 1989/2001) dissertatie.

Chris van der Heijden, *Grijs verleden* (Contact, Amsterdam 2001)

Pierre Rigoulot, *Les Enfants de l'Épuration* (Plon, Parijs 1993).

*Gonda Scheffel-Baars, 'Children of the Repression' (over kinderen van Belgische collaborateurs) in: *International Bulletin*, nr. 12, voorjaar 2001.

*Baard Borge, 'The Norwegian NS-Children: Some Issues from a Research Project in Progress', in: *International Bulletin*, nr.13, najaar 2001.

Catrine Clay, Michael Leapman, Master Race. *The Lebensborn Experiment in Nazi Germany* (London 1995).

Dan Bar-On, *Legacy of Silence* (Harvard University Press 1989) over kinderen van topfunctionarissen uit het Derde Rijk.

www.Krigsboern.dk

homepage van de Danske Krigsboerns Forening.

<http://home.no.net/lebenorg> homepage van de Krigsbarnforbundet Lebensborn, Noorwegen.

www.Kriegskind.de homepage van de Duitse vereniging van Oorlogskinderen.

www.werkgroepherkenning.nl

de met * aangegeven titels zijn op te vragen via scheffelbaars@wxs.nl

tendeels achterwege gebleven is. Een discussie die nodig is om de motieven waaruit collaborateurs handelden te begrijpen en te onderkennen welke omstandigheden collaboratie stimuleerden. Een discussie die nodig is om te traceren wat de aantrekkingskracht van een autoritaire ideologie is en hoe wij, gewapend met die kennis, kunnen voorkomen dat een autoritair systeem weer aanhangers zal vinden.

Noten

1. Maartje van Tijn, 'Ik heb niet de Jodenster gedragen', in *Narratio* 1990, 30.
2. De Nazi's boden kinderen uit de stad de mogelijkheid naar het platteland te gaan waar zij veiliger waren. Tevens kon men in deze kinderkampen de kinderen opvoeden overeenkomstig de partijlijn. Ook kinderen uit het buiten-

land konden hieraan deelnemen.

3. Zie de doctoraalscriptie van Gonda Scheffel-Baars en Paul Mantel.
4. Zie Romein, 222.
5. Zie L. de Jong, deel 12, eerste helft, 66.
6. Ibid.
7. F.A. Begemann, *Een generatie verder; kinderen van oorlogsgetroffenen over hun jeugd en ontwikkeling* (Icodo, Utrecht 1988).
8. Het Lebensbornproject had tot doel 'nordische' kinderen op de wereld te zetten. Daartoe werden 'Arische' vrouwen opgeroepen, zowel binnen als buiten het huwelijk. Er waren in Duitsland en de bezette landen enige Lebensborn-tehuizen waar buitenechtelijke 'nordische' kinderen werden verzorgd. Zij waren het bezit van de SS. In Noorwegen zou het om 6000 kinderen gaan, waarvan een gedeelte naar Duitsland werd overgebracht.